

10. Тикнер Дж. Э. Мировая политика с гендерных позиций / Дж. Э. Тикнер. – М. : Культурная революция, 2006. – 336с.

11. Журнал исследований социальной политики. – Т. 10. – № 3, 2012. – 430с.

Макешина Ю.В. Ліберальний фемінізм і психоаналіз: суспільство VS. сім'я.

Соціокультурні, філософські і психологічні підходи до аналізу материнства, що демонструють представники фемінізму в епоху постмодернізму, дозволяють ставити важливі питання, які виходять за межі теми материнства і дозволяють вивчити проблеми суспільних настроїв і культурних змін щодо даного явища. Однак, виконання материнських функцій жінкою як і раніше є визначальною характеристикою соціальної організації гендера і підлягає основі чоловічого домінування. І ліберальний фемінізм, і феміністський психоаналіз стверджують: материнський досвід дає основу для політичного спротиву патріархального режиму.

Ключові слова: лібералізм, психоаналіз, гендер, епістемологія, материнство, домінантність, гендерний конфлікт, справедливість.

Mackeshina J. Liberal feminism and psychoanalysis: society VS. family.

Feminism's position in the current gender studies highlights the artificially constructed debate between «liberal feminism» and «feminist psycho-analysis». In a way this debate has served to divide liberal (modernist) feminism from radical (postmodern) feminism.

Liberal feminism is a rationalistic project of emancipation, classically formulated by M. Wollstonecraft's «Vindication of the Rights of Woman» in 1792. Wollstonecraft and her followers claimed that the rights of men could be extended to women without causing large-scale disruption of the existing social institutions. Feminism since Wollstonecraft has faced the dilemma that is still unresolved: either coexist with men on the liberal route to egalitarianism or come out against men on a radical separatist route. It is necessary to stress that liberal feminism is a mighty intellectual traditions and a lot of positive gender reforms have been possible thanks to it. «The body», the psychoanalyst approach to gender is usually taken as irrelevant to liberalism in particular and philosophy, in general. In reaction to this idea feminists have begun to explore embodiment as a relevant site of difference between the sexes along with Lacan feminist thought (Kristeva, Ruddich, Chodorow). Gender research has included an orientation of ethical thinking towards an ethics grounded in maternal thinking (Ruddich), and directed towards an ethics of care (Jilligan). One of the principal elements of this orientation is the emphasis on our caring connection with others and against the liberal ideal of the rationalistic Cartesian thinker. The important issue in this agenda is the idea that the networks that constitute our relations both in the public and in the private spheres constitute our identities, and taking seriously our responsibility to others (maternal responsibility is of paramount significance here) thus also contributes to the very notions of our identities. C. Jilligan claims that men and women have different understanding of justice. According to L. Kohlberg's scale of moral development women do not as a rule achieve the sixth stage of the connection with the universal abstract principles of justice. Jilligan proves that women have the development sense of justice; she adds that Kohlberg's definition of the stages of moral development is biased toward the «conventions of logic». Jilligan's work alongside with the research of Ruddich, Noddings and others, contested the ground of debates over biological and psychological essentialism, the exclusionary politics of feminist theory included. The psychoanalytical approaches have been criticised mainly for their neglect of the important interrelation of race, class, sexuality and gender. Now the demand is evident both for the liberal feminism and feminist psychoanalysis: we need to balance feminist demands for equality with a recognition of differences not only between the sexes but also among women who are differently raced and classed.

Key words: liberalism, psychoanalysis, gender, epistemology, maternity, dominance, gender conflict, justice.

Надійшла до редколегії: 26.03.2014

УДК 130.2

В. С. Микольченко

Криворізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ЯК ПІДҐРУНТЯ ВИБОРУ МІЖ VITA MINIMA TA VITA HEROICA

Досліджується особливість менталітету українців як основного підґрунтя формування феномену національного героїзму. Спираючись на дослідження О. Кульчицького, проведено аналіз розвитку героїчної особистості від *vita minima* до *vita heroica*. Зроблена спроба вироблення позитивного бачення героїзму у вітчизняному соціокультурному просторі.

Ключові слова: героїзм, герой, героїчне, феномен героїзму.

Кожен народ має свою історію, яка сприяє дотриманню національної ідентичності через збереження і відтворення культурних, ментальних, психологічних основ. Історія становлення та розвитку української нації складна й неоднозначна: українці переживали соціальний, політичний тиск, що призвело до формування своєрідних психічних та духовних якостей українців, формування виняткового менталітету. Останнє є історично зумовлений феномен, який характеризує певну людську спільноту (за етнічним походженням, політичними поглядами, територіальним розташуванням) і розкриває особливість її мислення, спілкування й поведінки людей у певних умовах [1, с. 197]. Українці мають свою особливу й неповторну ментальність, яка формувалася під впливом тиску та гноблення народу.

За визначенням В. Храмової, ментальність – це спільне «психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю в річище певного світобачення [2, с. 5]. Саме збереження генетичного коду нації, розуміння закономірностей розвитку культури, суспільної моралі й лежить в основі ментальності.

Ментальність українців формувалася не лише під впливом історичних чинників, значний внесок у її розвиток та становлення зробили представники української філософської думки: Г. Сковорода, П. Юркевич, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, О. Кульчицький тощо.

Представники української філософської думки по-різному підходили до розуміння й усвідомлення національної ментальності. Перша спроба дослідити характер української ментальності здійснена у праці М. Костомарова «Дві руські народності», у якій пізнання ментальності відбувається в результаті заглиблення в історію буття нації. Таке заглиблення дало змогу поєднати романтичне світоосягнення з ідеями християнства при визначенні особливостей національного менталітету українців.

У творі «Нариси з історії філософії на Україні» Д. Чижевський обґрунтував три основні напрямки визначення психологічного типу народу: дослідження народної творчості; характеристика найяскравіших, найвиразніших історичних епох, які пережив окремих народ; характеристика найвидатніших представників певного народу [3, с. 16]. Філософ вважав, що жоден із наведених факторів не може мати пріоритету, лише разом вони можуть відтворювати картину української ментальності.

Менталітет виступає важливою складовою національної ідентифікації, на що звернули увагу представники діаспорної філософії. Передусім це зумовлено тим, що вони не перебували під тиском тоталітарної системи, що, на нашу думку, й зробило їх погляди незаангажованими. Серед характерних рис менталітету українців потрібно підкреслити сильно розвинену емоційно-чуттєву рису, кордоцентричність, сентиментальність, чуттєвість, толерантність.

Дослідження ментальності в українській соціальній філософії обумовлене необхідністю формування соціально-психологічного підґрунтя духовного самовизначення, національної самосвідомості українців [4, с. 176]. Визначення ментальності як основного чинника відображення та формування національної самосвідомості українців сформовано в працях А. Бичко, В. Горського, О. Киричука, М. Поповича, В. Храмова, В. Шинкарука тощо. Характерною особливістю становлення рис українського менталітету є чітко виражена автохтонність і формування способу життя відповідно до місцевого ландшафту. У ході досліджень О. Киричуком було виділено чотири системотворчі ознаки ментальності українського народу, що яскраво виражені у творчості філософів епохи романтизму:

Інтровертивність вищих психічних функцій у сприйнятті дійсності через звернення насамперед до внутрішнього світу і його проблем. Перевага особистого над суспільним характеризує українців як егоцентристів та має негативний вплив на розвиток нації в цілому. Індивідуалізм українця спрямований на побутові питання, на відміну від індивідуалізму європейця, котрий направлений на вирішення суспільно-політичних справ. Саме цей фактор пояснює дуже низьку соціальну

активність української нації та кожного її представника.

Кордоцентричність українців характеризує їх як люблячих, чутливих і сентиментальних.

Індивідуалізм призводить до постійного прагнення індивідуальної свободи і відсторонення від державних цінностей. Така риса українського менталітету завжди робить неможливим формування загальнодержавних цілей та ідей, спричиняла дезорганізованість української нації. Індивідуалізм призводить українців до суперечок і розколів, заважає згуртуванню народу навколо спільної мети.

Перевага емоційної і чуттєвої складової української ментальності над волею та інтелектом, першість морального буття перед інтелектуальним по відношенню до екзистенційного значення [5, с. 11]. Ідея первинності емоційної складової ментальності українців підтримується й іншими представників української філософської думки (П. Юркевич, Д. Чижевський).

Українські мислителі (В. Липинський, Д. Чижевський, М. Грушевський, О. Рудакевич, А. Бичко, Н. Хамітов) зазначають, що головними особливостями української ментальності є інтроверсивність вищих психічних функцій у сприйнятті світу, зосередженість людини на фактах і проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу; кордоцентричність, що проявляється в сентименталізмі, чутливості, любові до природи, антеїзмі, естетизмі народного життя, культуро творчості, перевазі емоційного, почуттєвого над волею та інтелектом, морально-буття над інтелектуальним. Однак українцям бракує ясних цілей, достатньої стійкості, дисципліни й організації [4, с. 178].

Яскравим прикладом інтровертивності українців є життя відомих українських філософів, письменників – Г. Сковороди, М. Гоголя, Т. Шевченка, М. Максимовича, П. Куліша, які були схильними до духовного усамітнення, пропагували право людини на власний етичний шлях.

Основи українського індивідуалізму закладені в національних традиціях рівності та відсутності «старшинства» (рівність усіх синів у питаннях розподілу майна в українській родині, також практично відсутня гендерна нерівність). Постійне перебування нашого народу в колоніальному стані й нав'язування українцям комплексу «меншовартості» також вплинули на проявлення особливих індивідуальних рис українців.

Останньою системною ознакою української ментальності є емоційно-чуттєва складова, яка ввібрала в себе попередні характеристики та пов'язана з намаганням використати архетип Матері-Землі у свідомості нації. Д. Чижевський називає її «... бездумною рисою психічного складу українця поряд із сентименталізмом, чутливістю, ліризмом» [3, с. 17]. Адже відомо, що з давніх-давен українці позиціонуються як нація хліборобів, селян, що щільно пов'язує кожного члена національної спільноти з землею. Саме тому в складні часи українцям притаманна «повернення до землі», природи, яка завжди асоціювалася з емоційним, чуттєвим началом.

Розглядаючи ментальність українського народу О. Кульчицький визначає шість чинників, які впливають на формування менталітету українця: расові, геопсихічні, історичні, соціологічні, культуроморфні та глибинно-психічні. Звичайно, всі перелічені чинники тільки в сукупності можуть відтворити «етнопсихе українського етнотипу» [6, с. 67].

За расового розподілення, на думку Кульчицького, українці поділяються на динарську та остійську (східну) раси. Представники саме першої раси (динарської) і наділені геройськими якостями. Їх філософ відносить до типу «козака-героя». Інша раса (остійська) схильна до чуттєвого світосприйняття. Поєднуються ці дві риси у своїй релігійності, доповнюючи одна одну у повсякденному житті й формуючи загальний портрет українця, хоча подальший духовний розвиток їх різний.

Територію України О. Кульчицький поділяє на чотири пояси: південний (степовий), середній (смуга лісостепу), північний (низовий) та гірський, які теж певним чином впливають на розвиток українців. Незаперечним є той факт, що природа, яка оточує людину з дитинства, клімат, особливості рельєфу беруть активну участь у формуванні характеру особистості, її світогляду та внутрішніх якостей.

Геопсихічний вплив півдня, завдяки своїм більш складним кліматичним умовам, сприяє постійній боротьбі за існування; більш вигідні умови сприяють формуванню песимістичного світогляду. Південні степи формують у людини відчуття безмежності, що дає змогу як рухатись до недосяжного, так і рухатись у нікуди. У смузї лісостепу кліматичні і ландшафтні умови поліпшуються, що призводить до оптимізації світогляду. Інколи такі позитивні умови існування призводять до безтурботності, м'якості, поступливості чужому тиску. Четвертий тип геопсихологічного поясу – гірський, він є характерним для кордонів нашої держави та впливає на особливості менталітету вузької спільноти, а не усїєї нації.

В усі часи образ рідного краю сприяв єднанню нації через спільний материнський ґрунт, землю предків. Знавець українського менталітету Г. Липинський уважав, що земля як етнічне підґрунтя має особливу енергетику, котра впливає на долю та індивідуальність народу. Саме тому архетип землі в українському менталітеті сформував аграрно-виробничий, соціально-історичний та духовно-культурний атрибут національного життя, звичаїв та обрядів, утілював передчуття українців. Цей архетип проходить крізь увесь масив історії української духовності, від язичницьких обрядів землеробства, через християнські цінності та козацькі ідеали вільного хутора, до наукових розробок сучасності [7, с. 277].

Одним із найголовніших елементів, що впливає на формування української ментальності, на думку О. Кульчицького, є історичний фактор. Філософ робить наголос на «межовість» положення України, що формує особливості менталітету нації. З першого погляду на географічну мапу видно, що наша держава знаходиться між західним і східним світами, виконуючи роль певного буфера. І тому не дивним є те, що й ментальність українця увібрала в себе все найкраще та адаптувала його до нашої дійсності. Про це свідчить толерантне ставлення до різних релігій, поєднання психічних функцій як заходу, так і сходу – розуму, волі та чуттєвої складової. Ще з трипільської культури українці перейняли культ землі, яку вони підносили та наділяли божественними якостями.

Аналізуючи погляди мислителя, бачимо, що українська ментальність являє собою симбіоз із різних світових культур. Звертаючись до геополітичного положення України, мислитель говорить про складності існування нації – постійні страждання, загрозу смерті, життя «на межі можливого». Такі умови, на думку Кульчицького, призводять до відходу особистого щастя на другий план та перехід до вищого екзистенційного буття, де на перший план виходить ідея, ідеал. Індивід такої формації керується поняттями волі, честі, віри, героїки. Такий стиль життя визначається філософом як «*Vita heroïka*» і яскраво проявляється на українській землі в добу козаччини. Протистоїть героїчному стилю життя «*Vita minima*» – стиль, що вводить людину у анабіотичний стан і допомагає дочекатись краших історичних часів.

Історичні умови, у яких перебували й перебувають українці, дуже активно впливають на розвиток національної ментальності. Постійна боротьба між Сходом і Заходом робить ще більший акцент на межовому положенні України та спонукає націю адаптуватися до таких обставин на всіх рівнях: духовному, ментальному, соціальному тощо. Така ситуація призводить до виникнення дружинницького, а з часом і лицарсько-козацького типу людини, яка культивує в собі ідеали свободи, честі, героїзму.

Історично склалося так, що Україна й українці зазнавали простійного політичного і соціального тиску, що поступово призвело до втрати самоусвідомлення, чіткої національної позиції. Хоча такі процеси не зменшують прояви «*vita heroïka*» в усі часи становлення української державності.

Отже, спираючись на погляди О. Кульчицького, ми з'ясували, що слабкість персональної надбудови психіки українця є відносною і сприятливою до внутрішніх і зовнішніх чинників. Зміцнення цієї надбудови є можливим лише за умови активізації соціально-політичної поведінки нації, подолання «комплексу меншовартості» та розвитку могутніх внутрішніх ресурсів («*vita heroïka*»), які закладені в душі українців.

Якщо ми поглянемо на феномен героїзму не з точки зору суспільно-філософського

значення, а безпосередньо з точки зору особистісного відношення людини до світу, суспільства, до себе, то побачимо, що героїзм формується передусім під впливом суто індивідуальних життєвих настанов. Потрібно зазначити, що здатність до здійснення героїчних вчинків має лише внутрішньо вільна людина, здатна до особистісного самовияву. «*Vita heroica*» – це духовний життєвий ідеал людини, змістом якого є її ціннісна «хтойність», що забезпечує можливість суверенності, конститує творчу активність особистості у виборі життєвої позиції, можливість створення автономного життєвого світу [8, с. 151].

І дійсно, героїчними якостями наділені особливі люди: «... Я не хочу розчинитися у всіх і всьому, я хочу бути особливим. Таке моє бажання є моєю власністю й означатиме, що я вимагатиму від себе більшого, ніж потребується від іншого тому, що бажання бути особливим не задовольняється тим, що є в собі і для себе сушим» [9, с. 204]. Бажання бути особливим на засадах людяності й гуманності є актуальним у сучасному світі, у якому відбувається зміна цінностей. Сьогодні більшість людей знаходяться у стані «*vita minima*», живучи без будь-яких життєвих сенсів одним днем. І лише усвідомлення й служіння вищим формам буття виводить людину на вищу форму життєвої активності – «*vita heroica*», яка проявляється не лише в екстремальних ситуаціях, а й у повсякденному житті, де необхідним є опанування себе та збереження індивідуальності.

Герої складають основу суспільства, а процеси дегероїзації, які характерні для сучасного українського суспільства, є небезпечними та перетворюють народ на масу. Тенденції розвитку сучасного соціуму спрямовані на зневагу до людської честі та гідності, що призводить до приниження здобутків минулих поколінь та возвеличення героїв. Зневагу до таких суспільних змін висловлював ще Гегель: «... Для лакеїв за своєю психологією не існує героїв не тому, що вони не герої, а тому, що самі вони лакеї» [9, с. 169].

У сучасному українському суспільстві існує два кардинально різні образи героїв: герой «радянського формату» та герой-десидент. У цьому й полягає проблема: відсутність загальноприйнятих критеріїв героїзму для всіх українців призводить до розколу нації й втрати життєвих ідеалів наступними поколіннями. Потрібно звернути увагу на думку М. Вебера, яка останнім часом активно насаджується суспільству, про те, що життєва героїка має – це всього лише сприйняття харизматичності вождя, партії у вигляді «героїчності» віри в доцільно сформовані ним правила людського співжиття, за допомогою яких можлива мобілізація власних зусиль на підтримку мужніх дій та помислів харизматичного лідера [10, с. 680]. З такою думкою складно погодитись, бо життєва героїка особистості полягає не лише в підтримці харизматичного лідера, а й у власному виборі життєвих пріоритетів та поведінки. Людське життя багатоманітне і не може бути виключно героїчним або навпаки. В різні періоди життя особистість змінює жертвну самовіддачу на втрату чіткої визначеності мотивів поведінки, яка долається героїчним зусиллям волі. Таке явище Вебер називає «героїчним песимізмом».

Отже, бачимо, що поняття «*vita heroica*» та «*vita minima*» тісно пов'язані між собою, і лише життєві обставини можуть посприяти різкому стрибку від повсякденності та спокою до рішучості та героїзму. Саме тому поняття «*vita heroica*» – це не просто загальноприйняте уявлення про мужність як спроможність людського самовиявлення. Це життєво-культурна ланка, що сполучає віки, пов'язує покоління, це таке соціокультурне підґрунтя, завдяки якому існує сьогодення й готується поява наступного дня [8, с. 159-160].

Таким чином на формування менталітету українців вплинула не лише особливість історичного розвитку нації, а й географічне положення, землеробська традиція. Саме довготривала відсутність в українців власної держави, що унеможливило поширення своєї культури, мови, традицій та цінностей, сприяла формуванню менталітету українського народу. Врахування особливостей менталітету українців є необхідною складовою для вироблення стратегії формування позитивного бачення героїзму у вітчизняному соціокультурному просторі.

Бібліографічні посилання

1. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / В. Іваненко, В. Корнієнко ; [пер. з англ.]. – К., 1997. – 423 с.
2. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К. : МП «Фенікс», 1992. – 128с.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський // Філософські твори у 4-х томах. – К. : Смолоскип, 2005. – Т.2. – 472с.
4. Цимбал Т.В. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії / Т.В. Цимбал. – К., Кр. Р. : Видничий дім, 2012. – 396с.
5. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генеза / О. В. Киричук // Тези доповідей та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості». – Ч. I, Розд. I. - Київ-Луцьк, 1994. – С. 7–20.
6. Чикаленко-Келлер Г. Спогади / Г. Чикаленко-Келлер. – К. : «Темпора», 2003. – 547с.
7. Пономарьова І. С. Походження і сутність героїчного / І. С. Пономарьова // Етика та естетика : міжвідом. наук. зб. – 1968. – Вип. 4. – С. 139–144.
8. Попович М.В. Проблеми теорії ментальності / М.В. Попович. – К. : Наукова думка, 2006. – 402с.
9. Хорольська Т.А. Роздуми про героїчне як життєвий ідеал людського екзистування в контексті світової та вітчизняної філософської думки / Т.А. Хорольська // Вісник Дон ДУЕТ. – Серія «Гуманітарні науки». – 1999. – С. 56–69.
10. Гегель Г.В.Ф. Філософія права / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мисль, 1991. – 524с.
11. Вебер М. Политика как призвание и профессия. Избранные произведения. – М. : Прогресс, 1990. – 824с.

Микольченко В.С. Особенности украинской ментальности как основа выбора между *vita minima* и *vita heroica*

Исследуется особенность менталитета украинцев как особенной почвы для формирования феномена национального героизма. Опираясь на исследования А. Кульчицкого, проведен анализ развития героической личности от *vita minima* до *vita heroica*. Сделана попытка выработки позитивного видения героизма в отечественном социокультурном пространстве.

Ключевые слова: героизм, герой, героическая личность, феномен героизма.

Mikolchenko V. Features of the Ukrainian mentality as the basis of the choice between *vita minima* and *vita heroica*

Explores the mentality of Ukrainians as a basis for formation of a phenomenon of national heroism. Every nation has its own history, which promotes respect for the national identity through the preservation and restoration of cultural, mental, psychological fundamentals. The history of formation and development of the Ukrainian nation is complex and ambiguous: Ukrainians experienced social, political pressure, which led to the formation of the common mental and spiritual qualities of Ukrainians, forming a sort of mentality. Drawing on research A. Kulchytsky, the analysis of development of heroic individuals from *vita minima* before *vita heroica*. The historical conditions in which were and are Ukrainians, very actively influence the development of the national mentality. The constant struggle between East and West, places even greater emphasis on border Affairs in the country and urges the nation to adapt to circumstances at all levels. This situation leads to a knight-Cossack type of person who is cultivating in oneself the ideals of freedom, honor, heroism. Formation of the Ukrainian mentality uplynula not only the historic development of the nation, but also the geographical position, agricultural tradition. It is a long-term lack of self Ukrainian state, which made it impossible to spread their culture, language, traditions and values helped shape the mentality of the Ukrainian people. Made an attempt to develop a positive vision of heroism in Russian socio-cultural space.

Key words: heroism, the hero, holding out for a hero, the phenomenon of heroism.

Надійшла до редколегії: 27.03.2014

УДК 930.1+308:37.013.3

В.І. Мудрак

Національний університет біоресурсів і природокористування України

**ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПІДХОДИ ДО СТАНОВЛЕННЯ ФАХОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ
ОСВІТИ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ
«ОСОБИСТІСТЬ-ІНФОРМАЦІЯ-ЗНАННЯ»**

Сучасні підходи до здійснення співвідношення «особистість-інформація-знання» на теренах вищої освіти в глобальному інформаційно-пізнавальному просторі розгортаються в системі